

11. Макаренко А. С. Методика організації виховного процесу // Твори в 7 т. – К. : Рад. школа, 1954. – Т. 5. – 382 с.
12. Макаренко А. С. Лекції про виховання дітей : Твори в 7 т. – К. : Рад. школа, 1954. – Т. 4. – 396 с.
13. Слово до нащадків / О. А. Захаренко ; [упоряд. Н. М. Чепурна]. – К. : СПД Богданова А. М., 2006. – 216 с.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2013.

Крутенко О.

Черкаський обласний інститут післядипломного освіти педагогічних працівників, Україна

РАЗВИТИЕ ИДЕЙ А.С. МАКАРЕНКО В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ А.А. ЗАХАРЕНКО

Статья посвящена анализу некоторых идей А.С.Макаренко, которые были воплощены и развиты в педагогическом наследии А.А. Захаренко. Раскрыты взгляды обоих педагогов на значение социокультурной среды для формирования гуманистических ценностей личности.

Ключевые слова: *социокультурная среда, гуманистические ценности, самовоспитание.*

Krutenko O.

Cherkasy Regional Institute of Postgraduate Education of Pedagogical Workers, Ukraine

THE DEVELOPMENT OF A.S. MAKARENKO'S IDEAS IN A.A. ZAKHARENKO'S PEDAGOGICAL LEGACY

The article is dedicated to the analysis of some of Makarenko's ideas which were implemented and further developed in Zakharenko's pedagogical legacy. It discovers both pedagogues' views on the importance of socio-cultural environment for shaping of humanistic values of an individual.

Keywords: *socio-cultural environment, humanistic values, self-education.*

УДК 37.013.73

ВІРА КУДЛАЧ-МЕЛЬНИК

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

**ПЕРШІ ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЙНІ СПРОБИ
ОСМИСЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

У статті зроблена спроба з'ясувати філософське та християнське розуміння становлення громадянського суспільства. Проаналізовано філософські та релігійні ідеї давніх мислителів крізь призму зв'язків людина – держава, становища людини в різних типах суспільства.

Ключові слова: *громадянське суспільство, громадянин, держава, становище людини, свобода волі, справедливість.*

Постановка проблеми. Кризові явища в кожному сучасному суспільстві, та й у світі загалом, змушують політиків, учених шукати способи їх подолання. Масштабні і гострі проблеми вирішуються масами людей, які зацікавлені в їх розв'язанні. Сьогодні громадянське суспільство є тою ланкою в ланцюгу інших явищ та процесів, ухопившись за яку можна розв'язати чимало нагальних суспільних проблем, зокрема свободи і прав людини, соціальної справедливості, корупції, підвищення якості людського життя. Такі проблеми особливо гостро відчуються в новій, незалежній Україні, яка потопає в корупції і хабарництві, відсутності соціального і правового захисту людини.

Україна вибрала шлях на європейську інтеграцію, поступово торує шлях до Європейського Союзу. Однак для цього потрібні ефективна економіка з утвердженням інновацій у виробничих процесах, знаходженням нових джерел енергоносіїв, у політиці – верховенство права, а в соціальній сфері – становлення громадянського суспільства. Розвинутим європейським суспільствам легше розв'язувати будь-які суспільні проблеми, оскільки в них активно функціонує громадянське суспільство. В Україні воно тільки становиться. В соціально-філософському плані становлення і утвердження громадянського суспільства означає розширення можливостей самодіяльності окремої людини, груп і організацій, союзів, рухів, реалізації суб'єктивної компетенції. Крім цього, становлення громадянського суспільства означає оновлення суспільних відносин, орієнтацію на свободу і права людини, демократизацію

соціальних інститутів, налагодження співпраці держави і суспільства, держави і народу, державних органів і недержавних. Громадянське суспільство – потужний чинник пошквалювання суспільної народної ініціативи, заслін бюрократизації та корупції, зменшення міри державного насильства, формування самоврядного типу соціальної практики, розгортання індивідуальної свободи, суспільної інтеграції, соціального контролю.

Аналіз актуальних досліджень. Ми пропонуємо розглянути проблему впливу громадянського суспільства на трансформацію людської життєдіяльності. Філософія громадянського суспільства розроблена в творах таких зарубіжних учених, як Дж. Александера, Е. Блека, М. Волцера, Е. Ербелі, К. Гола, Дж. Макліна, С. Гінера, А. Селігмана та ін.. В Україні нею займалися в тих чи інших аспектах В. Андрущенко, Г. Горак, В. Лисий, В. Лісовий, В. Лях, М. Михальченко, Ю. Павленко, М. Патеї-Братасюк, М. Попович, Т. Ящук, А. Карась та ін. У цих роботах мова йде про вплив громадянського суспільства на суспільство в цілому, державу, здійснення демократизації і свободи. Переважно робиться наголос на соціально-економічних і соціально-політичних аспектах громадянського суспільства. Ми робимо акцент на антропологічних аспектах, зокрема на трансформації людської життєдіяльності в різних соціально-класових групах та індивідуальному житті.

Виклад основного матеріалу. Перехід від одного типу суспільства до іншого, вищого, прогресивнішого завжди супроводжується змінами в людській життєдіяльності. Яких змін, скажімо, людина зазнала при переході від традиційного суспільства до громадянського?

Традиційне суспільство – умовна назва доіндустріального, аграрного суспільства, яка сьогодні досить часто вживається в науковому обігу. Разом з тим, варто зауважити, що така назва є неточною, бо чітко не враховуються характеристики рабовласницького суспільства, феодального та становище раба чи кріпака в даних суспільствах. У традиційному суспільстві, зокрема у феодальному, слабо розвинений поділ праці, існує напівнатуральне господарство, екстенсивний характер економіки. Соціум представляє собою ієрархічну станову структуру, і до того ж, локальну роз'єднану. Існує багато окремих ізольованих самодостатніх соціально-економічних організмів. Всі соціально-економічні зв'язки всередині таких організмів-спільнот замкнуті і мають безпосередній особистий характер, з елементами симпатій, антипатій, проявів суб'єктивної волі, примх.

Людина в такому суспільстві від народження соціально, статусно визначена: пан, феодал чи кріпак-селянин. Вона на все життя включена в суспільно організовану політичну і економічну нерівність, безправ'я, особисту несвободу. Людина не існує як автономний і самостійний суб'єкт, а виступає як сукупна частина, наприклад, міської корпорації, братства, гільдії, церковного приходу. Вона не може проявити щось своє, суб'єктивне в такому колективному суб'єкті діяльності і відношень.

Індивід не виділяє себе із роду, общини і не може цього зробити, залишаючись статусно визначеним, регіонально специфічним, партикулярним, корпоративним. Він має право тільки на строго регламентовану рольову поведінку, яка регулюється і контролюється зовні місцевою вертикальною залежністю (від пана-феодала, сеньйора) та горизонтальною (внутрішньо становою соціальною групою). Велику роль при цьому відіграють не так соціальні механізми, як психологічні (сором, страх чимось виділитись).

Людина соціально обмежена і невольна, але в малій групі вона захищена, в неї стабільний статус, стійке становище. Відносини в таких групах колективістські, солідаристські. Світ, що оточує такого індивіда – обмежений, відносно простий, його можна охопити звичайною свідомістю і перевірити звичайним життєвим досвідом. Але багато в ньому не досягнутого, незрозумілого і людина того часу пояснює його вищими надприродними силами – духами, Богом як вищих абсолютних субстанцій. Таким чином, світ пояснюється сакралью. Все існуюче виступає як знак і символ невидимого, але всезагального, всесильного, божественного. Знання і навички забезпечують господарський процес, а звичай та ритуали регламентують її поведінку. Формується міфологічна, а згодом і релігійна картини світу, суспільства, людини. Єдиною централізованою інституцією культури, що організовує духовно-моральне життя людей, стає церква [6, с. 60].

Кожне явище існує реально та ідеально (в голові людини). Як великі мислителі йшли до поняття громадянського суспільства, які основні риси, ознаки виділили в ньому, які висували умови його появи? А. Карась пише: «Громадянське суспільство має двобічну природу. Більше ми про нього знаємо на рівні аналітичної категорії, але значно менше на рівні його

практичного здійснення, властиво перспективи останнього викликають поважні дискусії уже в тому сенсі, чи воно взагалі де-небудь існує як дійсність, чи залишається модним «симулякром», застосування якого породжує такого ґатунку «гіперреальність» (Умберто Еко), що фактично відводить людей від справжнього стану речей, занурюючи їх вкотре (після комунізму) в світ сліпучої уяви щасливого прийдешнього [5, с. 8].

Концептуальне розуміння громадянського суспільства в історичному розрізі починається з Арістотеля. Такий філософський початок свідчить, що громадянське суспільство розглядається у філософському аспекті і ми маємо намір продовжити цю теоретичну лінію українського філософа А. Карася.

А. Карась філософський аналіз громадянського суспільства здійснив через дослідження феномену свободи в інтелектуальній, громадській, соціальній, економічній та приватній активностях людини. Ми досліджуємо громадянське суспільство через людину, її становище в різних типах суспільства та діяльність (економічну, політичну, соціальну).

Перші дослідники громадянського суспільства (Арістотель, Гоббс, Локк) саме пов'язували становлення громадянського суспільства і держави зі становищем громадянина. Зауважимо, що в дослідженні громадянського суспільства змінювали одна одну дві тенденції: одна ототожнювала громадянське суспільство з державою (перші історичні спроби аналізу громадянського суспільства), а друга – протиставляла громадянське суспільство державі (вона сьогодні є домінуючою). Отже, мова йде в обох тенденціях про становище людини. З появою держави (громадянського суспільства) людині стало легше жити, вона стала громадянином, встановлювала закони і дотримувалася їх, вийшла з природного стану, із «війни всіх проти всіх». Але згодом держава збільшувала свій апарат насильства (суд, тюрми, армія, поліція), поширювала свою репресивну функцію, ставала на захист заможних класів і громадян. Громадяни, створюючи свої об'єднання, почали виступати проти такої держави. Громадянське суспільство як об'єднання громадян в даній місцевості і в даний час у боротьбі за свої права і свободи стало протиставлятися суспільству, контролювати його дії, змушувати уряд дотримуватись щодо громадян наданих їм прав і свобод. Громадянське суспільство з'являється як держава, як інститут свободи та правових відносин громадянина. «Ключовим елементом еволюції громадянського суспільства є міра здійснення свободи людини в соціальній, економічній та політичній сферах» [5, с. 9]. Це відповідає тематиці роботи А. Карася «Філософія громадянського суспільства як інтерпретація свободи і соціальності». У нас ключовим елементом еволюції громадянського суспільства є не свобода, а становище людини. Поняття становище людини є значно ширшим від свободи, оскільки включає матеріальний достаток громадянина, його ціннісні орієнтири, духовно-культурну діяльність, громадянську активність чи пасивність, участь в розробці певних загальносуспільних рішень і прийнятті їх, аналіз індексів стану громадянського суспільства, його інститутів тощо.

Громадянське суспільство як соціально-політичне і культурно-цивілізаційне явище виникло в Західній цивілізації разом з державою і людиною-громадянином. Арістотель починав аналіз політики, держави (громадянського суспільства) з роздумів про людину як політичну істоту, раба за природою, набуття таких чеснот як активність, розумність. Античний філософ якість природних властивостей людини, їх спільнот застосовує до розуміння природи держави та її властивостей. За ним, люди стають людьми завдяки природі, звичаям і розуму. Звичаї можуть відхилити людину вбік, змінювати людську природу в кращу чи гіршу сторону і тоді вони змушені прислуховуватись до розуму. Оскільки «держава є певна сукупність громадян» [3, с. 66], вона пов'язує людей. Зміст громадянина, громадянства залежить від міри соціальної свободи і від соціального ладу в державі. Філософ пояснює це таким прикладом: якщо в демократичному суспільстві людина може бути громадянином, то в олігархічному ним не стає. Громадянський стан людини, за Арістотелем, визначається участю людини в «законодавчій або судовій справі», «народних зборах». Громадянин є той, «хто посідає місце в певній інституції» [3, с. 68]. Становище громадянина Арістотель визначає за ознаками «свободи, статків і чеснотливості».

Арістотель стверджував, що в державі (суспільстві) повинен панувати закон, а не влада «найкращого мужа», якогось громадянина, бо «народ судить краще, ніж одна людина». Філософ розрізняв ознаки «чеснотливості громадянина і людини». Громадянин повинен «керувати і коритися». В Арістотеля кільком видам державного устрою відповідають «кілька різновидів громадянина» і політичних форм правління: монархія, аристократія й «політія»

та їх неправильні форми – тиранія, олігархія, демократія. «Громадянин повинен бути таким чи таким, залежно від тієї чи іншої форми державного (соціального) устрою» [3, с. 73].

Раб жив природним способом, вільна людина є громадянином. Кращим станом життя є життя вільної людини, а не «влада пана над рабами». Панування над всіма не є найкращим способом життя ні для людини, ні для держави. Найкращою формою держави є «політія», яка виникає з народу, що може коритися і володарювати на підставі закону. Соціально-політичний устрій залежить від природи, звичаєвості і розуму, тобто від людської форми поєднання цих трьох чинників. Громадянин – це вільна людина, яка бере участь в політичному житті, може приймати самостійно рішення щодо суспільних і державних справ. Громадянин поєднує підкорювання, владарювання і свободу. Деякі греки надавали великого значення для громадянина функції самоконтролю як форми чесноти, що давала можливість людині владарювати над собою, виявляючи послух і підлеглість встановленим правам і законам. Людина-громадянин повинна мати свободу і шанувати закон. Держава не повинна пригнічувати волю людини, втручатися в її особисте життя. Маючи свободу, громадянин отримує дозвілля як свободу від нужденної, підневільної праці. Дозвілля – передумова вільної політичної дії громадянина. Жінки не мали громадянського голосу. В елліністичну добу міста-поліси почали занепадати, зв'язок між громадянами і державою слабшав. Внаслідок цього формується персоналізований громадянин – індивід. Стали вважати, що люди самі себе роблять рабами (Сенека) через своє «невідання», нерозумність, «ледачість ума». Рабом вважався навіть той громадянин, який був вільним, але залежав від своїх природних властивостей, зокрема, жадібності, заздрості, страху, прислужництва і не міг їх позбутись. Отже, є раб за суспільним статусом і раб за природою.

Арістотель уважно аналізував взаємозв'язки і взаємозалежності людини-громадянина, спільноти, форми врядування, солідарну єдність спільнот. Житель полісу стає громадянином, якщо бере участь в управлінні і чинить послух. Сукупність громадян, спільнота має мати близькі зв'язки, тобто споріднені, однакові інтереси (захист від зовнішніх варварів, порядок на даній території проживання, порядок у міжіндивідуальних відносинах і державою, встановлених нею законами). Сукупність громадян, тобто політична спільнота, громадянська спільнота створюють, за Арістотелем, державний (соціальний) лад, до якого входять такі складові: 1) державна влада (суд, рада, народне зібрання); 2) форми врядування; 3) територіальне об'єднання; 4) державні установи (інституції), що здійснюють різні функції (наглядацьку, судову, законодавчу, контролюючу, виховну, освітню, військову, релігійну); 5) форми володіння земельною і майновою власністю (сім'я, тобто форми домашнього життя і господарювання).

Арістотель, на відміну від Платона, був переконаний, що земля, «володіння земельною власністю» не мусить бути спільним, а надаватися в «загальне користування» для отримання засобів існування. Арістотель не погоджувався з Платоном і з приводу ролі сім'ї в суспільстві. За Арістотелем, сім'я є важливим елементом політичної соціальності, оскільки продукує чесноти, дає можливість членам сім'ї, особливо дітям, розрізнати добро і зло, правильне і неправильне, істинне і хибне.

У Римській імперії розвивалися соціальні інституції, поширювалися думки про верховенство права. Вергілій у своїй «Енеїді» радив досягти примирення правовими, народними засобами. Ціцерон у творах «Про державу», «Про закони» наголошував на громадянській активності в рамках розуму, здорового глузду, закону: «Тим, кому природа дарувала розум, вона дарувала і здоровий глузд. Звідси випливає, що вона їм дарувала і закон, який є здоровим глуздом – як у веліннях, так і в заборонах» [7, с. 169]. Ціцерон висловлювався за рівні стосунки між вільними громадянами не в обмежених групах, як у Арістотеля, а у всьому суспільстві (щоправда, це стосувалося тільки вільних громадян, а не рабів). До рівності всіх перед законом як ознаки суспільства, держави він додає справедливість: «Ніщо так не важливе, як повне розуміння того, що ми народжені для справедливості і що не на міркуваннях людей, а на природі ґрунтується право. Це зразу стане очевидним, якщо заглибимося в сутність людського суспільства та зв'язки між людьми» [7, с. 167].

Основою права, правового закону є природні властивості людини, зокрема, такі моральні якості як любов людей до людей. Держава поєднує людей у суспільстві, виступаючи водночас і моральною спільнотою, в якій діють закони і права. Ціцерон іменує державу *res*

publika (республіка), res popula (справа народу). Держава належить усім громадянам, здійснює взаємодопомогу, сприяє дотриманню справедливості, законів, дає можливість «жити краще і щасливіше». Разом з тим, держава є власністю народу, зібранням людей, пов'язаних між собою правом, спільністю інтересів, згодою, свободою. Цицерон вважав, що закон є сполучною ланкою громадянського суспільства, а право, встановлене законом, однакове для всіх [7, с. 53]. Несправедливість у суспільстві виникає від природної і соціальної нерівності. Соціальна нерівність – «коли хтось може належати іншому» (філософ натякає на несправедливість рабства), природна несправедливість – коли люди «не в змозі стримати себе». Цицерон погоджувався з думкою Карнеада про те, що в справедливості є прояви користі, егоїзму, однак цього недостатньо для державного утворення, соціальної інтеграції. Необхідні ще свобода і право.

Християнство, християнська філософія, представлена Августином, Т. Аквінським, суттєво спричинилася до розуміння громадянського суспільства та його становлення в Європі. Християнство наполягало на вірі, умовах спасіння від гріховності людини, пояснювало людину і все людське в аспекті існування Бога та Ісуса Христа. Християнство ввело «знаково-символічну систему розпізнавання людських проблем», тлумачення життя і суті людини. Замість давньогрецьких і давньоримських понять держава, закон, право, свобода християнство вносить такі нові як свобода волі, Ти, Я і Ти, гріховність, гордіня, покаєння, прощення, воскресіння. Християнство заявило, що строго логічне, детерміністичне пояснення світу, суспільства, держави, людей не є абсолютно істинним і вимагає релігійних тлумачень. За християнством, політична діяльність громадян ще не дає їм правдивої свободи. Спасіння від гріховності можливе шляхом утримання від політичної активності. Свобода волі дарована людині і це робить її спроможною діяти самостійно, психологічно-індивідуально. Отже, християнство піднімає на висоту людського суспільного та індивідуального життя відповідальність людини за вибраний власний життєвий шлях перед лицем Бога, а значить, і перед людською громадою, суспільством, державою. Свобода волі людини має спрямовуватися особистісно до благої волі.

У християнстві свобода волі і свобода благої волі вводила в європейську цивілізацію принцип рівності між патриціями і плебеями, еллінами та іудеями, римлянами і варварами, а також принцип однакової гідності. Людина у світ необхідності, нужди, примусу вносить свободу, власну свободу волі, яка має стати благою свободою, благою волею, доброю волею. Дорога до Бога, а, отже, і до Добра, Справедливості, Закону, Злагоди, Любові прокладається виключно самою людиною, її особистими зусиллями чинити вільно, свobodно, на основі свого внутрішнього Я. Людина, не проявляючи свободи до Добра, Блага, Бога є пасивною, підлеглою обставинам світу, оточенню і стає зовнішньою людиною без серця і душі. Її охоплює зовнішня марнота.

Маючи свободу волі і християнське спрямування до благої волі і свободи, людина приносить у суспільний світ Любов, Надію, Віру і сторониться Кривди, Лиха, Жорстокості, Наруги. Добро у світі можливе тільки шляхом застосування своєї свободи волі для утвердження гуманних вчинків. Християнство позбавило земних можновладців їхніх імперій, могутності, претензій на божественне походження. На великих володарів світу поширювалося моральне оцінювання та моральне обмеження їхньої діяльності.

Свобода волі для Августина є початком свідомої діяльності людини, творення добра. Людина є доброю по своїй природі, Бог не міг зробити її злою: «Все, що існує добре, а зло, джерело якого я шукав, – це не субстанція, бо коли воно було субстанцією, то було б добрим. Ти не створив нічого, крім добра» [1, с. 118]. Церковний діяч пояснює: держава створена тому, що людина є гріховною, її опановує гордіня і здатність до зла. Згадаймо Гоббса, який вважав, що без держави в суспільстві тривала б «війна всіх проти всіх». Держава є інструментом примусу і наслідком здатності людини чинити інший зло, бути гріховною. Державна влада не є втіленням справедливості, але віра в Бога може покращити соціальну природу держави. У такому разі може допомогти церковна спільнота і сім'я. Сімейне, родинне життя має пов'язуватися та узгоджуватись із суспільним, тобто «із миром громадянським», як писав Августин.

Цікаву і плідну ідею-думку Августин висловив про зв'язок сім'ї і суспільства. Сім'я, приватний родинний спосіб життя є початком створення суспільства і громадянського теж. Це

було новим словом, новою ідеєю у філософському осмисленні суспільства, держави, становлення громадянського суспільства. Античні філософи (Платон, Арістотель) не залучали сімейне, домашнє господарство до суспільства, громадянської сфери полісу. Земні справи пронизані жадібністю людей і тому, завдяки свободі волі, людина як громадянин і християнин повинна повернутися до добродійних справ під знаком милосердя. Тільки тоді можлива солідарність між громадянами.

Т. Аквінський визнавав державу, державні інституції, суспільство громадян створене з волі Божої на принципах добродійності. Держава потрібна людині навіть якщо вона безгрішна. Ця думка є новою щодо вчення Августина про суспільство і державу, який визнавав, що людська гріховність змушує людей створювати суспільство і державу для само примирення жадібних волі і дій. Державне суспільство потрібне для людини, за Аквінським, тому, що сама людина чи її сім'я не є самодостатніми, не мають такої сили і змоги йти далі до надприродного Царства Божого (світською мовою це означає до Справедливого, Доброго, Гуманного Суспільства).

Згідно вчення Аквінського, держава створюється на основі різних між людських і міжгрупових об'єднань, зв'язків: 1) сімейних (шлюбних); 2) суспільних (між господарем і рабом); 3) поселенсько-територіальних об'єднань (між поселенцями на певній території); 4) державних, громадянських об'єднань людей певної території на основі законів.

Філософ дотримується визнання строгої ієрархічності в суспільстві. Держава є первинною щодо сім'ї і приватного господарювання. Найвищою є влада політична, бо це стан вільних людей. Нижче стоять економічна влада (сімейного ведення господарства) і господарська (влада над рабами). Громадянин є складовим елементом державної єдності, соціальної інтеграції. Громадяни визначають форму соціального устрою, але зміни в даному устрої впливають на визначення статусу громадянства. Маємо систему «громадянин – суспільство (держава)», в якій за принципом зворотного зв'язку існують взаємовпливи та взаємодії.

Повноправними громадянами є ті, що займаються суспільною (політичною) діяльністю. Позбавляються статусу громадянства раби, діти, старі, іноземці, вигнанці, знеславлені (засуджені). Ремісники і торговці теж не є громадянами, оскільки не обіймають державних посад, хоча, на думку Аквінського, за демократичного устрою, могли би мати і посади, і бути громадянами. Слід зауважити, що релігійна віра і Августина, і Аквінського схиляє до створення справедливого і гуманного суспільства, що сучасною мовою звучить як демократизація суспільства-держави. Отже, кінцевою метою громадянського суспільства є «досягнення щасливого життя, що йому сприяють і державні, і особисті відносини» [2, с. 309].

Громадянське суспільство створюється на рівні політичному і позаполітичному (за Аквінським, це християнські громади і церковні організації; сьогодні – це надаржавні громадські структури). Громадянська спільнота через врядування, комунікативну згоду (солідарність), злагоду між групами зберігає державне утворення, створюють єдину державну соціальність. Ми помічаємо, що вже у давньогрецьких суспільствах у створенні держави, державного громадянського суспільства велику роль відіграють солідарність і субсидіарність (доповнюваність). Ось чому ми погоджуємось з тим, що пише А. Карась про ідеї професора Дж. Макліна: «У попередніх судженнях я скористався з ідеї професора Дж. Макліна про те, що «зрозуміти природу громадянського суспільства означає зуміти розкрити солідарність і субсидіарність спільноти щодо участі її членів у врядуванні життям відносно спільного блага» [5, с. 231]. До цих двох ознак функціонування громадянського суспільства можна ще додати активність, боротьбу за справедливість, допомогу бідним і неспроможним себе захистити людям перед не правовими і антиправними діями держави чи окремих осіб.

Висновки. Таким чином, перші філософські спроби витлумачення громадянського суспільства мали світський і релігійний характер. Вони виявляли взаємозв'язок, суперечності і потребують взаємодоповнень. В обох випадках громадянське суспільство ґрунтується на людині, яка має розум, свободу волі, схильна до добра і зла. Завдяки державі та громадянському суспільству людина має більшш можливості для покращення і держави, і самої себе, зворотньо впливають на людину-громадянина, виховують її і перевиховують, привчають до нових державних, громадських, цивілізованих звичок, правил, законів. Людина має не тільки пізнати себе, а й зрозуміти і самоздійснитись. Життя в державі, в громадянському суспільстві допомагають це зробити.

Список використаних джерел

1. Августин Св. Сповідь / Св. Августин / Пер. з латини. – К.: Основи, 1996. – 319с.
2. Аквінський Т. Коментарі до Аристотелевої «Політики» / Тома Аквінський / Пер. з латини. – К.: Основи, 2000. – 794с.
3. Аристотель. Політика / Аристотель. – К.: Основи, 2000. – 239с.
4. Артеменко О. Человек гражданского общества как цель образования в условиях полиэтничного российского социума / О. Артеменко, М. Кузьмин // Вопросы философии. – 2006, №6. – С. 40–51
5. Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях / А.Карась. – Київ; Львів: Видавничий центр ЛНУ імені І. Франка, 2003. – 520с.
6. Кузьмин М. Переход от традиционного общества к гражданскому: изменение человека / М. Кузьмин // Вопросы философии. – 1997, №2. – С.57–70.
7. Цицерон Марк Тулій. Про державу. Про закони. Про природу Богів / Марк Тулій Цицерон / Пер. з латини. – К.: Основи, 1998. – 477с.

Стаття надійшла до редакції 17.02.2013.

Кудлач-Мельник В.

Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа

ПЕРВЫЕ ФИЛОСОФСКО - РЕЛИГИОЗНЫЕ ПОПЫТКИ ОСМЫСЛЕНИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА

В статье сделана попытка выяснить философское и христианское понимание становления гражданского общества. Проанализированы философские и религиозные идеи древних мыслителей через призму святей человек – государство, положения человека в различных типах общества.

Ключевые слова: гражданское общество, гражданин, государство, положение человека, свобода воли, справедливость.

Kudlach-Melnyk V.

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

FIRST PHILOSOPHICAL AND RELIGIOUS ATTEMPTS TO COMPREHEND CIVIC SOCIETY

The article clarifies the philosophical and Christian understanding of civic society. It also analyzes philosophical and religious ideas of ancient thinkers through the person-state relationship, the position of a person in different types of society.

Keywords: civic society, citizen, state, position of a person, freedom of liberty, justice.

УДК

СЕРГІЙ КУЛІШ

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІВ У ХАРКІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ В 60-Х – 80-Х РР. ХІХ СТ.

Розглянуто проблеми організації педагогічних курсів при Харківському університеті в 60-х – 80-х рр. ХІХ ст., проаналізовано дискусії щодо викладання педагогічних дисциплін, які наклали відбиток на розвиток педагогіки в Україні.

Ключові слова: Харківський університет, педагогічні курси, вчителі, педагогіка, дидактика.

Постановка проблеми. Професійна підготовка педагогів має в Україні глибокі історичні корені. Значну роль у забезпеченні народної освіти педагогічними кадрами відіграв і Харківський університет. Розглядаючи різні часи його діяльності в досліджуваній сфері, зупинимося на 1860-х – 1880-х іп. як найближчого пореформеного періоду, який вирізнявся активізацією суспільства і пошуком нових шляхів соціального прогресу.

Аналіз публікацій. Наше дослідження являє собою самостійний пошук у сфері, яка досі не знайшла належного розкриття в педагогіці. Почасти спираємося на роботи вчених, що протягом досліджуваного періоду працювали в Харківському університеті, урядові документи того часу, що стосуються освітньої галузі, архівні матеріали.

Мета статті – розкрити сторінки історії становлення педагогічної освіти в Україні, що свідчать про зародження і розвиток у кінці позаминулого століття актуальних донині вимог